

De beleving van bos: resultaten van omgevingspsychologisch onderzoek

In dit stuk wordt geput uit de resultaten van al het onderzoek over bosbeleving dat de schrijver tot nu toe heeft verricht. Dit omvat zowel kwalitatief als kwantitatief onderzoek. Bij het kwalitatieve onderzoek zijn diepte-interviews gebruikt: langdurige gesprekken met mensen over hun belevingen en ervaringen in bos. Doel van deze gesprekken was steeds: fundamentele kwaliteiten van bos opsporen. Diepte-interviews worden meestal gebruikt in een verkennende fase van onderzoek, als over die fundamentele kwaliteiten nog niet zoveel bekend is. Vaak worden hierbij foto's van bossen gebruikt om mensen te helpen zich bos voor te stellen. Kwantitatief onderzoek is het houden van bezoekerstellingen of schriftelijke enquêtes. Dit wordt gedaan als de onderzoeker bepaalde ideeën wil toetsen bij groepen uit de bevolking, zoals bejaarden en jongeren; bijvoorbeeld of ze verschillen in bezoekfrequentie of wensen over het beheer van een bos. Deze groepen worden ook wel doelgroepen of belangengroepen genoemd. Ze worden

onderscheiden als vermoed kan worden dat hun belangen - en daarmee hun activiteiten - variëren en het beleid met alle belangen rekening wil houden. De laatste tijd staat onderzoek naar doelgroepen in de belangstelling, zoals in het beleid openlucht recreatie voor het eventueel aanbrengen van zonerings in terreinen (De Vink, 1992).

Doelgroepenonderzoek heeft vaak als nadeel dat a) de onderzoeker zelf de doelgroepen bedenkt, zodat daarin een aanzienlijke variatie tussen onderzoekers bestaat, en b) dat mensen maar tot één doelgroep kunnen behoren, want dan pas is een duidelijk beleid mogelijk. Vraagt men mensen echter zelf tot welke groepen zij zich eventueel zouden rekenen als zij een bos bezoeken, dan kan dit wel oplopen tot vier of vijf verschillende groepen. Dit heeft te maken met herhaalbezoek. Soms komt men om te trimmen, soms neemt men het bos mee als onderdeel van een fietsroute, soms laat men alleen even de hond uit; paddestoelen of bosbessen plukt men in het naseizoen (natuurgenieters); in andere perioden bekijkt men speciaal het gedrag van vogels, wanneer deze nesten bouwen (natuurvorsers), en soms gaat men met het hele gezin picknicken en verstoppertje spelen (natuurvermaakzoekers); allemaal verschillende doelgroepen maar dezelfde persoon. Het nadeel van een doelgroepenbeleid voor bossen, met bijpas-

sende zonerings en inrichting, is dat men moet spartelen in de spartelvijver, trimmen op de trimbaan, picknicken aan de picknicktafel, enz. Dus: programmering van gedrag, juist iets waar mensen in een bos een grote hekel aan hebben, want programmering is onvrijheid. Dit geldt zelfs al voor paden; paden programmeren het wandelgedrag, terwijl een bos juist genoten wordt om zijn vrijheid; je moet dus van de paden af kunnen en zo het bos in kunnen lopen. Overigens wordt vooral van de mogelijkheid genoten; men moet van een pad af kunnen. Maar weinig mensen zullen dat ook daadwerkelijk doen, maar als het niet kan ervaart men het wel als een beperking.

De twee typen onderzoek, kwalitatief-verkennend en kwantitatief-toetsend hebben een verschillende beleidsrelevantie.

Om met de laatste te beginnen: met schriftelijke enquêtes komt men bijv. te weten wat mensen mooi en lelijk vinden. Als beleid kan men het mooie bewaren en het lelijke afschaffen; met andere woorden, het beleid kan dan eigenlijk alleen het bestaande al of niet in stand houden.

Diepte-interviews daarentegen geven niet alleen inzicht in wat mensen mooi vinden, maar ook waarom zij iets mooi vinden, wat de voorwaarden zijn voor kwaliteit. Als het beleid die voorwaarden kent, kan het ook iets nieuws maken dat dezelfde kwaliteiten heeft als het bestaande, zonder dat het daarvan een duplicaat hoeft te zijn. Dit geeft het beleid dus veel meer vrijheid, veel meer mogelijkheden om creatief te zijn. Zo'n voorwaarde voor kwaliteit van bos is bijv. de aanwezigheid

■ Een "echt" bos, met veel afwisseling

van verrassing, zoals hieronder zal blijken.

Onderzoekresultaten

Steeds weer blijkt dat op de vraag wat bos voor mensen betekent iedereen onmiddellijk een beeld heeft hoe bos eruit hoort te zien. Bij doorvragen wat men zich dan precies voorstelt blijken er veel overeenkomsten maar ook verschillen in bosbeelden te zijn.

Overeenkomsten

Het interessantst zijn de overeenkomsten, omdat ze wijzen op een gemeenschappelijk beeld dat mensen van bos hebben, een oerbeeld. Bij sommigen leeft dit beeld heel sterk, bij anderen zwakker, maar bij iedereen is het aanwezig. Het is heel diep geworteld en elk concreet bos wordt er als het ware aan afgemeten. Eigenlijk is het het oerbeeld van de natuur. Bos staat voor natuur. Elk bos is een manifestatie van natuurkrachten, van alles wat mooi en geheimzinnig is aan de natuur. Tegenwoordig, nu techniek en natuur zich steeds verder van elkaar verwijderen - en vooral in Nederland, waar over elke vierkante meter is nagedacht en de meeste ook zijn aangelegd en ingericht - is er een grote afstand

ontstaan bij mensen tussen oerbeeld en werkelijkheid. In zijn rationele, dagelijkse functioneren raakt de mens steeds verder verwijderd van zijn diepste belevingen. Maar desondanks is dat oerbeeld er nog steeds, alleen is de natuur nu meer een zorgenkind, of een stiefkind, in plaats van de machtige en geheimzinnige moeder die zij eens was.

Verrassing

Dat het geheimzinnige van bos nog steeds een belangrijke plaats inneemt in de beleving blijkt uit het feit dat in gesprekken met mensen over bos altijd gezegd wordt dat een echt bos verrassing moet geven.

Verrassing kan vrijwel overal in zitten, zoals variatie in bomen, een verschillende gelaagdheid waardoor de omgeving niet in een oogopslag te overzien is, dieren die men opeens hoort of ziet, bijzondere planten of bloemen, kromme paden waardoor men niet kan zien wat er komt, open plekken, water, heuvels, eetbare dingen zoals paddestoelen, bramen, beukenootjes, kastanjes of noten, een oude boom waar kinderen in kunnen klimmen en holen van konijnen waar voor kinderen kabouters wonen.

Hoe meer van deze dingen er zijn, des te groter is het verrassingselement, en het liefst moeten ze er allemaal zijn om het bos voor iedereen aantrekkelijk te maken; er zijn namelijk verschillen tussen mensen in welk soort verrassing ze het liefst willen. Te weinig verrassings-elementen maken een bos steriel en onaantrekkelijk; het aangelegde komt dan te duidelijk naar voren - en aangelegd is: bedacht, technisch, beide grote vijanden van natuurbeleving.

Enkele opmerkingen uit interviews illustreren dit: "In onderbegroeiing kunnen dieren zitten", "Heeft iets geheimzinnigs", "Een pad moet krom zijn, zodat het onvoorspelbaar is wat er om de hoek komt", "Daar kun je van alles verwachten".

Grootte

Bosbeleving is onafhankelijk van de grootte van het bos, maar wordt meer bepaald door de wijze van aanleg en inrichting. In Zuid-Holland en Groningen, waar bos zeldzaam is, wordt een kleine oppervlakte met bomen al gauw bos genoemd. Toch stellen de bewoners aan een klein bos (en dit kunnen bosjes van 10-15 ha zijn) dezelfde eisen als aan een bos op de Veluwe, nl. dat het ECHT bos moet zijn. En 'echt' wil voor alles zeggen dat je niet duidelijk kunt zien dat het aangelegd is; dus: geen kunstmatige indruk door allemaal dezelfde bomen op rechte rijen en in vierkante of rechthoekige vakken, met brede, rechte paden ertussen zodat je niet meer in maar langs het bos loopt.

Aan de andere kant moet een bos wel een zekere oppervlakte hebben om het gevoel te geven erin te kunnen ronddwalen. De gemiddelde gewenste verblijftijd in bos is ongeveer twee en een half uur.

Passendheid van elementen

Op grond van hun oerbeeld van

een bos hebben mensen ook een duidelijk beeld welke dingen daarin passen en welke niet. Dit hangt samen met een fundamentele eigenschap van de waarneming; dingen worden in onderling verband gezien, als bij elkaar horend en samen een geheel vormend. Dit is in het begin van deze eeuw aangetoond door de Gestalt-psychologie. Daarbij heeft een geheel eigenschappen die de delen niet hebben. Bijv.: van geen onderdeel van een klok kan men de tijd aflezen; daarvoor moeten alle delen aanwezig zijn en in onderlinge verband functioneren. Zo ook met bos. Een bos is meer dan een verzameling bomen en een echt bos heeft eigenschappen die de afzonderlijke bomen niet hebben.

Nu passen sommige dingen wel in een groter geheel, maar andere niet. Elementen die niet passen storen, bijv. een hoogspanningsmast in een natuurgebied.

Voor dit wel of niet passen zijn twee typen regels: ALGEMENE en SPECIFIEKE. Deze regels betreffen alleen het visuele beeld van het bos. In de uiteindelijke waardering spelen ook nog andere overwegingen mee, zoals gebruiksmogelijkheden, bereikbaarheid, nabijheid.

- Algemeen

Het belangrijkste voorbeeld van een algemene regel is dat kunstmatige elementen, of kunstmatigheid, niet past in een bos. Een bos moet de indruk geven spontaan gegroeid te zijn. Als het te duidelijk aangelegd is lijkt het meer op een park en een park is een heel ander type omgeving; dat ligt in de stad, niet buiten de stad en het heeft een heel eigen "belevings-spectrum". Een voorbeeld van kunstmatigheid zijn ook kunstobjecten; die horen in een park of een kasteeltuin. Evenmin passen in een bos zwarte asfaltpaden of verkeersborden. Die horen bij in-

■ Voorbeeld van een "anti - bos"

tensief gebruikt recreatieterreinen.

In Zuid-Holland werd soms opgemerkt dat bos eigenlijk niet in het polderlandschap past. Wel begroeiing, maar dan meer als verspreide bosjes of grienden, of knotwilgen langs de wegen. Anderzijds vond men bos wel visuele afscherming geven tegen lelijke industriegebieden of woonwijken, of een buffer vormen tegen de oprukkende verstedelijking, of windbeschutting geven bij wandelen en fietsen.

- Specifiek

Een voorbeeld van een specifieke regel is dat mensen op veen- of kleigrond geen dennen vinden passen: die horen op zandgrond thuis; maar op zandgrond past weer geen schelpenpad, dat stoort. Het feit dat een schelpenpad op zich best mooi gevonden kan worden en makkelijk loopt doet aan de storendheid niets af; de aard van het geheel is belangrijker dan de aard van de delen. Het geheel moet kloppen en de delen moeten daarin passen.

Bij het passen van delen wordt ook naar gebruikaspecten gekeken. Omdat de grond in Zuid-Holland zo nat is past een verhard pad in een bos beter dan een 'na-

tuurpad' dat regelmatig onbegaanbaar zou zijn. Maar de verharding moet dan liefst wel weer uit natuurlijk materiaal bestaan, zoals houtsnippers, liever dan asfalt of steenslakken. Ook een schelpenpad zou in Zuid-Holland in aanmerking komen, maar dat heeft weer een ander bezwaar, nl. dat het kraakt bij het lopen waardoor wild en vogels bij iemand's nadering worden verjaagd. Mensen vertelden dat zij bij schelpenpaden speciaal een verrekijker meenamen om toch nog iets van dieren te zien.

Verschillen

De verschillen tussen mensen in bosbeleving zijn minder diepgeworteld dan de overeenkomsten in oerbeeld die zij vertonen.

Verschillen hangen samen met meer uiterlijke dingen, zoals de streek waar men woont of de dingen die men graag in zijn vrije tijd doet. Een voorbeeld hoe streekverschillen kunnen doorwerken in bosbeleving. In Zuid-Holland, met zijn polderlandschappen, bestaande uit weidse ruimten, weilanden met sloten en spaarzame begroeiing, wordt bos anders beleefd dan in Brabant of Gelderland, met hun rijke begroeiing. Dit uit zich in een aantal dingen.

■ Een aantrekkelijk pad gezien de entourage, het beloop en de verharding

In Zuid-Holland vindt men het eigenlijk net zo fijn om bos in als uit te lopen; mensen lopen er graag in bos, maar niet te lang. Dit komt doordat men het landschap met zijn grote open ruimten gaat missen. Al wandelend of fietsend heeft men graag af en toe uitzicht op weiland. Het bos hoeft er minder compact te zijn en moet vaker contact met het omringende landschap geven. In Brabant daarentegen, met zijn kleinschalige landschap, is die contrastbehoefte in bossen minder groot. Landbouw en natuur zijn er al meer vervlochten.

Dan wordt in Zuid-Holland de combinatie bos-water heel natuurlijk gevonden; waarschijnlijk doordat de natuurbeleving er voor een groot gedeelte gekoppeld is aan water, zoals slootkanten, kreek en grienden. Dit in tegenstelling tot Limburg, waar maar weinig water is en waar de natuurbeleving sterk aan de bermen van wegen gekoppeld is. Ook in Brabant worden sloten in een bos onnatuurlijk gevonden. Als er al water in het bos voorkomt is het als beek en kenmerkend voor een beek is dat hij meandert, dat hij zijn eigen weg zoekt, terwijl een sloot recht is en kunstmatig gegraven. In Brabant zou een

sloot in een bos een indruk van onnatuurlijkheid geven, maar in Zuid-Holland werkt dit anders. Daar is een sloot nodig om te ontwateren en het bos begaanbaar te maken.

Verder is het landschap in Zuid-Holland nat. Weilanden zijn als regel ontoegankelijk voor recreanten en men kan het landschap alleen vanaf een weg ervaren. In Zuid-Holland is derhalve ook aanzienlijk minder behoefte om in een bos van de paden af te gaan en dwars door het bos te lopen dan in Brabant of Gelderland waar het landschap veel toegankelijker is.

Het bos wordt dus als een onderdeel van het omringende landschap gezien en het karakter van dat landschap bepaalt mede hoe het bos wordt beleefd en hoe het eruit kan zien. Dus niet alleen op het niveau van een bos maar ook op het niveau van het landschap werkt het principe van de geheel-waarneming. Bos kan zowel als deel van een geheel als zelf als geheel worden waargenomen.

Concrete ervaringen in bossen

Wordt mensen gevraagd wat zij ondervinden als zij in een bos zijn, dan kunnen de antwoorden sa-

mengevat worden onder een aantal algemene ervaringen. (De samenvatting is achteraf gemaakt door de schrijver op grond van een groot aantal redenen die mensen genoemd hebben om bos aantrekkelijk of onaantrekkelijk te vinden. De waarom-vraag was hier het belangrijkste onderzoeksinstrument).

Bij de motieven van mensen om bossen mooi te vinden gaat het om psychische ervaringen, zielerorselen zou men ze kunnen noemen. Maar daarom zijn ze niet minder reëel. Ze zijn ook niet bedoeld als poëtische impressies maar als zaken waarmee in de aanleg en het beheer van bos concreet rekening gehouden kan worden – en zou moeten worden gehouden. Deze ervaringen werken grotendeels onbewust, of op zijn best halfbewust. Slechts enkele bezoekers zijn in staat ze duidelijk onder woorden te brengen. Ook dit vermindert de realiteit ervan echter niet. Integendeel!!

- In een bos komt de maastroom van je gedachten tot rust. Dit heeft de volgende oorzaak: in het algemeen zet ordening tot denken aan; als iemand ordening waarneemt gaat hij vrijwel meteen speuren naar de erachterliggende gedachten en principes: wat zou de maker bedoeld hebben, wat voor ideeën liggen er aan die ordening ten grondslag? Dit dringt zich aan hem op. Een stad, waar alles bedacht is, heeft dit effect in hoge mate, maar ook een aangeplant bos heeft het al, met zijn rechte vakken, rationeel beheer en uniform assortiment. Een natuurlijk bos vertoont voor leken (niet-biologen) echter geen ordening. Daar hoeft dus ook niet gedacht te worden – en dat wordt als uitrustend ervaren.

- Het bos geeft ook een gevoel van rust omdat het een grote eenheid is die je als het ware op-

neemt als je erin bent. Ondanks de grote verscheidenheid van elementen vormen al die elementen samen toch een eenheid, waar alles met alles te maken heeft. Als bezoeker maak je deel uit van die grote eenheid. Je bent erin opgenomen en je hebt een gevoel van beschutting en bescherming, letterlijk al door het dak boven je hoofd.

- Aan de andere kant daagt een bos je uit om op te letten; er gebeurt veel, er is veel verborgen leven, bijv. kleine dieren, vogels, wild; er is veel te vinden, bijv. bessen of paddestoelen. Deze permanente mogelijkheid van iets onverwachts en interessants scherpt je zintuigen en richt je aandacht en denken op de omgeving. Dit leidt je af van momentele zorgen of gedachten; het richt je naar buiten in plaats van naar binnen - en ook dat wordt als uitrustend en ontspannend ervaren; maar tegelijk als (in)spannend; je bent intensief bezig in een bos maar op een herstellende, recreatieve manier; (in)spanning=ontspanning.

- Een bos stimuleert alle zintuigen, intensief en uitgebreid, en dat maakt je alert en wakker. Zo zijn er uitgebreide gewaarwordingen van de tastzin, een zintuig dat in het dagelijks leven niet erg aan zijn trekken komt, bijv.: de wind in je haren, wisselingen van temperatuur en vochtigheid als je uit de schaduw in de zon komt, denenaalden of zand onder je voeten, ruwe boomschors als je op een omgevallen boom gaat zitten of als je een stok weggooit voor je hond.

Dan zijn er de geuren van vochtige aarde, van rottende bladeren in de herfst, maar ook de tintelende geur van extra zuurstof (en in frisse lucht voel je jezelf ook fris). Geuren variëren sterk met het weer en het seizoen.

■ Een saai pad: aan beide zijden ontoegankelijk bos, geen verrassingen.

Ook is er een rijkdom aan geluiden, die overigens samen de 'stilte' van het bos genoemd worden, en die alleen gehoord kunnen worden als er geen lawaai is van verkeer of mensen. Daarom is het belangrijk dat een bos niet te dicht bij een snelweg ligt en dat het er niet te druk is met bezoekers. Voor veel mensen bestaat de attractie van een bos juist uit de afwezigheid van andere mensen. Lawaai en drukte vermoeien de zintuigen en leiden tot stress. Bosgeluiden, vooral het ruisen van de wind in de bladeren, werken bijzonder uitrustend en ontspannend.

- Een natuurlijk bos geeft de indruk dat het spontaan gegroeid is, dat de natuur er zijn gang heeft kunnen gaan. (Dit is ook een wens van mensen ten aanzien van bos: dat de natuur er zijn gang mag gaan, hoewel daar aan de andere kant ook grenzen aan gesteld worden. Bos mag niet ongebreideld zijn gang gaan, dan "loopt de natuur zichzelf voorbij", zoals in een geval van verlanding van sloten werd opgemerkt). De spontaneiteit en vrijheid van de natuur geeft de mensen die er door lopen op hun beurt ook weer een gevoel van spontaneiteit en vrijheid

dat zeer ontspannend werkt. Dit gevoel van vrijheid kan zich uiten in de wens om dwars door het bos te lopen, buiten de paden. Een bos moet daartoe niet alleen de mogelijkheden bieden, maar ook toe uitnodigen.

- Een bos geeft je een idee van ruimte, ondanks (of waarschijnlijk juist door) het feit dat de bomen dicht op elkaar staan. Je kunt niet ver kijken en je weet niet wat er 10 meter verder gebeurt of hoe 't er daar uitziet. Een weiland van gelijke oppervlakte kun je in één oogopslag overzien; het biedt dan verder geen nieuwe informatie meer. Maar een bos is niet te overzien en doordat je steeds maar een beperkt overzicht hebt lijkt het veel groter. (Ook daarom moeten bospaden slingeren).

Is het oerbeeld dat mensen van bos hebben nu anders dan vroeger? Waarschijnlijk is dit inderdaad het geval, naar vorm en naar inhoud, voor zover althans een oerbeeld kan veranderen. Naar vorm was de natuur vroeger zowel rijker als ongeordender, naar inhoud eveneens rijker maar juist geordender. Er waren veel meer plant- en diersoorten die ook op veel meer plaatsen voorkwamen.

Maar inhoudelijk correspondeert met die rijkdom aan vormen een veelheid aan geestelijke krachten, of wezens. Zij waren de eigenlijke dragers van de natuur. In onze huidige materialistische cultuur is deze rijkdom volledig verdwenen, hoewel tot voor kort (ongeveer twintig jaar geleden) bij oudere mensen in dorpen in Drenthe of Brabant nog geloof in deze krachten gevonden kon worden – en in onderzoek ook gevonden is; de kabouter is gereduceerd tot tuinornament. Maar "zij hadden de middeleeuwen nog meegeemaakt", zoals iemand opmerkte. Ook in andere, minder "geavanceerde" culturen is dit geloof nog aanwezig, maar bij ons wordt het nu afgedaan als 'kinderlijk'; wij zijn verder. Verlies van rijkdom betekent echter wel armoede.

Aanleg, inrichting en beheer

Aanleg

Bos kan om verschillende redenen aangelegd worden en vaak zullen er meerdere doelstellingen tegelijk spelen. Dit kunnen zijn:

- recreatie;
- productie;
- regionale doelstellingen, zoals landschappelijke aankleding, of het creëren van een bufferzone of een gunstig vestigingsklimaat;
- natuurontwikkeling.

Vraagt men omwonenden en gebruikers naar het doel van een bos, dan is dat vrijwel altijd recreatie. Zij vinden dat het bos er voor hen is om te gebruiken. Landschappelijke aankleding komt op de tweede plaats. Hierbij wordt ook genoemd dat bos een buffer kan zijn tegen voortschrijdende verstedelijking. Het beschermt mensen die wat landelijker wonen tegen ongebreidelde stadsuitbreidingen, ook visueel, doordat het hen afschermt van (het zicht op) flats of industrieterreinen.

Productie en natuurontwikkeling worden zelden gezien als doel.

Vraagt men mensen naar hun houding tegenover productie, dan staat men daar niet zonder meer afwijzend tegenover. Wel stelt men als eis dat het de recreatie niet stoort. Dit betekent: alleen hier en daar kappen en weer inplanten, zodat er een gevarieerde leeftijdsopbouw ontstaat. Het bos blijft dan in stand en continuïteit van de beleving is verzekerd. Bovendien geeft het extra variatie door verschillen in boomdikte, gelaagdheid en soort (als men door andere soorten vervangt). Mensen kijken ook graag naar ambachtelijk werk, zeker als dit niet met grote machines en veel lawaai gebeurt. Het uitslepen van bomen met paarden zou een grote attractie voor recreanten kunnen vormen. Waar men algemeen tegen is is het kappen van hele percelen bos tegelijk, waardoor grote kale vlaktes ontstaan en er meteen hele stukken bos voor de recreatie verdwijnen.

Natuurontwikkeling vindt men moeilijk te combineren met recreatie. Mensen hechten veel waarde aan een goed onderhoud van het bos. "Natuur is het mooist als het goed bijgehouden wordt", zoals werd opgemerkt in een interview. Want pas dan is een bos geschikt voor gebruik. Een verwilderde of verwaarloosd bos nodigt de meeste mensen niet uit tot wandelen of vertoeven, net zo min als een verloederde binnenstad dat doet. De oriëntatie wordt moeilijker en de gebruiksmogelijkheden nemen sterk af. Bovendien roept verwaarlozing makkelijk angst op: wangebruik suggereert wangebruikers.

In een groot bos is natuurontwikkeling wel te combineren met recreatie. Er kan dan een zoneringsingesteld worden, met rustgebieden voor dieren. Die rustgebieden mogen eventueel verwilderen, maar het overige bos niet.

Ook aan de aanleg van paden in een bos worden duidelijke eisen gesteld, zowel vanuit het oerbeeld als vanuit de gebruiksmogelijkheden (hoewel deze eisen soms kunnen conflicteren, bijvoorbeeld voor mensen die zich moeilijk voortbewegen, zoals moeders met kinderwagens of gehandicapten).

- Bospaden moeten slingeren. Uit het oogpunt van verrassing is een lang recht pad onaantrekkelijk. Het biedt geen verrassing als je in een oogopslag al kunt overzien wat je de volgende vijf of tien minuten zult tegenkomen. Lange rechte paden zijn te overzichtelijk.

- Ook samenhangend met de mogelijke verrassingen is het feit dat de omgeving van het pad niet te open en te overzichtelijk mag zijn. Een breed recht pad door een dicht bos wordt vaker geprefereerd dan een breed krom pad door een open omgeving; ook omdat men in een open omgeving toch wel kan zien waar het pad naar toe loopt; dus in dit geval geldt het argument van verrassing door onoverzichtelijkheid niet.

- De beleving van paden is te vergelijken met de beleving van landwegen (Coeterier en Schöne, 1990). Bij bospaden wil men het gevoel hebben in het bos te lopen, zoals landwegen in het landschap liggen. Negatief is de ervaring langs bos te lopen, op een breed, verhard pad, met brede grasbermen, tussen twee percelen bos door. Er is dan een scheiding tussen stukken bos, geen verbinding; niet één groot bos maar twee kleine. Een snelweg heeft hetzelfde effect: men heeft geen contact meer met het omringende landschap/bos.

Ook aan de omvang van een bos worden eisen gesteld. Bossen tot 50 ha worden in het algemeen te klein gevonden. Wel aardig om even een frisse neus te halen, maar niet om er echt in rond te

■ Een avontuurlijk pad, uitnodigend om te belopen.

kunnen dwalen. Toch worden ook kleine bossen vaak bezocht. In een bos van 10 ha met een sterk lokale functie voor een kleine gemeenschap (Zuid-Beyerland) lag het geschatte jaarbezoek nog tussen 4500 en 9300 mensen (Albers, 1992). (De lokale functie blijkt uit het vele herhaalbezoek, gemiddeld bezochten omwonenden het bos 121 maal per jaar, en uit het feit dat de grootste bezoekersaantallen buiten het hoogseizoen liggen).

Op een vraag in Zuid-Holland of men bij de aanleg van nieuw bos liever nieuwe kleine bossen zou wensen of liever de bestaande bosjes zou willen uitbreiden, koos

men vaker voor het laatste. Overigens werd bij beide alternatieven opgemerkt dat men bij groenaanplant de bestaande eenheden graag onderling verbonden zou zien door singels of wat bredere bermen langs wegen met wegbeplanting. Dit om fietstochten in de streek aantrekkelijker te maken.

Inrichting

Er zijn veel verschillende vormen van recreatie mogelijk in bos. Gemiddeld geven mensen twee tot drie activiteiten op die zij in een bos doen. De meest genoemde activiteiten zijn wandelen en van de natuur genieten. Deze sluiten het best aan bij het oerbeeld en

hiervoor zou het bos dus in de eerste plaats ingericht moeten worden. Andere recreatievormen zijn: de hond uitlaten, trimmen, paardrijden, fietsen, spelen, picknicken en verpozen, natuur bestuderen (flora en/ of fauna), herfststukjes maken voor school, puzzeltochten uitzetten voor verjaardagen, spoorzoeken voor padvinders, aan droppings meedoen, georganiseerd wandelen voor ouden van dagen, een ometje maken met kleine kinderen, met een mountainbike erdoorheen rijden, bijen houden. Sommige recreatievormen verdragen elkaar goed, andere slecht. Met inrichting zijn sommige proble-

men wel op te lossen. De eerste vraag is welke gebruiksvormen de beheerder wil toelaten. Zo wordt het gebruik van kleine bossen veelal beperkt tot wandelen omdat er voor andere gebruiksvormen, zoals fietsen of paardrijden, geen plaats zou zijn. Voor de meeste bezoekers van kleine bossen zou zo'n combinatie echter geen probleem vormen en de meeste ondervraagden zouden het ideaal vinden om door bos heen te kunnen fietsen, als onderdeel van een grotere tocht.

Soms worden bij de inrichting ook wel onbedoeld fouten gemaakt. Om met kleine kinderen in het bos te kunnen wandelen is het evident dat de toegangen ook passeerbaar moeten zijn voor kinderwagens. In een enkel bos is dit niet het geval, zodat de kinderwagens eroverheen getild moeten worden. Dit gaat de krachten van veel moeders te boven.

In verband met de hoofdfuncties van bos: wandelen en van de natuur genieten, maakt men ten aanzien van de inrichting onderscheid tussen het bos zelf en eventuele voorzieningen. Van het eerste wil men veel, van het tweede weinig.

De inrichting van het bos moet zoveel mogelijk in overeenstemming met het oerbeeld zijn. Hoe meer verrassingselementen, hoe beter.

Wat voorzieningen betreft geldt het omgekeerde: behalve goede paden en af en toe een bankje ziet men ze liever niet dan wel - en een bankje is dan nog meer voor ouden van dagen dan voor henzelf; zelf gaat men wel op een omgevallen boom of in het gras zitten, als dat tenminste schoon is en niet vol brandnetels.

De reden voor het afwijzen van voorzieningen is dat ze drukte aantrekken, terwijl je naar een bos gaat voor rust, stilte en privacy. Als prullebakken niet regelmatig

schoon gemaakt worden leiden ze alleen tot meer in plaats van minder vervuiling en grote parkeer- of picknickplaatsen trekken mensen aan.

Dit betekent dat de aanleg van voorzieningen niet automatisch gezien wordt als de oplossing voor elkaar niet verdragende recreatievormen; dat gaat ten koste van het bos. Oplossingen worden meer gezien in gebruiksbepalingen en een goed toezicht daarop.

Een voorbeeld is het uitlaten van honden.

Veel mensen storen zich aan loslopende honden - en soms zijn ze daar zo bang voor dat ze om die reden niet naar een bos gaan. Hondenbezitters gaan echter het liefst naar een bos waar hun hond vrij mag rondlopen, omdat dat elders moeilijk of onmogelijk is. Die twee groepen zullen in een bos dus steeds aanwezig zijn. In een bos in Zuid-Beyerland, met parkeerplaatsen en vrijheid voor honden kwam 23,4% van de bezoekers er onder andere om zijn hond uit te laten. In een bos in Spijkenisse, zonder parkeerplaatsen en waar honden alleen aangelijnd mogen lopen, kwam slechts 11,4% zijn hond uitlaten. Voorzieningen worden ook eerder geassocieerd met een park dan met een bos, dus eerder met een intensief dan met een extensief gebruikt recreatieterrein. Een park heeft heel andere vormgevings- en inrichtingseisen dan een bos en alles wat in een bos aan een park doet denken wordt dan ook afgewezen en als storend ervaren. Overigens is men in Zuid-Holland, met zijn kleine, duidelijk aangelegde en intensief bezochte bos, inmiddels gewend aan een tussenvorm tussen park en bos. Er is alleen nog geen woord voor, dus men noemt het nog steeds bos, maar het heeft de meeste eigenschappen van het oerbeeld wel verloren.

Beheer

Het beheer van een bos is sterk van invloed op de beleving. Dit betreft vooral het bijhouden van paden en het verwijderen van dode takken, brandnetels en afval. Dit betekent dat een goed beheer niet opgemerkt wordt en bijna als vanzelfsprekend beschouwd wordt, maar dat een slecht beheer direct opvalt en veel misnoegen opwekt; gebruik wordt dan sterk bemoeilijkt en is vaak onaangenaam. Een slecht beheer bepaalt de beleving heel sterk, terwijl bij een goed beheer het voornamelijk de inrichting is die de beleving bepaalt.

Voor een goed beheer geldt niet: hoe meer hoe beter. Bij een bepaald niveau is het beheer goed. Gaat het daar bovenuit, dus wordt het nog intensiever, dan kan dat vaak weer averechts gaan werken en als te kunstmatig of te onvrij en te beperkend voor het gedrag worden ervaren.

Om vast te stellen wat een goed beheer is moet ook rekening gehouden worden met wat al eerder is gezegd, namelijk dat zowel teveel als te weinig natuurlijkheid in een bos negatief beleefd worden. Bij teveel "loopt de natuur zichzelf voorbij", zoals in een interview gezegd werd, terwijl te weinig natuurlijkheid steriel en kunstmatig is. Bij teveel natuurlijkheid kan een bos niet gebruikt worden; bij te weinig natuurlijkheid wil men een bos niet gebruiken.

Evenals dat bij inrichting het geval was moet ook bij beheer onderscheid gemaakt worden tussen beheer van het bos zelf en beheer van de voorzieningen. Wilde men bij de inrichting van bos weinig voorzieningen, maar veel bouselementen, bij het beheer is dit net omgekeerd: daar wil men veel beheer voor de voorzieningen maar weinig voor het bos. Bos mag best extensief beheerd worden en plaatselijk wat verwilderen, maar

voorzieningen vereisen veel zorg en aandacht als ze er eenmaal zijn. Want worden ze niet goed onderhouden, dan lokken ze al snel baldadigheid, misbruik en vandalisme uit.

Bovendien hebben mensen in kleine bossen, waar ze toch alleen maar komen voor een korte wandeling (de gemiddelde verblijfsduur in bosjes in Zuid-Holland was 45 minuten) eigenlijk geen behoefte aan voorzieningen. De enige uitzondering hierop waren goed onderhouden paden en af en toe een bankje.

Veel beheer voor de voorzieningen betreft in de eerste plaats de paden, de plaats van waaraf het bos beleefd wordt. Hierbij geldt voor alles: een pad moet goed begaanbaar zijn. Op natte

bodems betekent dat een vorm van verharding, liefst van natuurlijke materialen uit het bos zelf, zoals houtsnippers. Verder mag een pad niet overwoekerd worden door brandnetels en dergelijke. Bij graspaden betekent het: regelmatig maaien - en 'regelmatig' is dan zeker een maal per maand in het groeiseizoen. Dit leidt tot de overweging dat bij de aanleg van voorzieningen sterk overwogen moet worden: wat kosten ze aan geld, tijd en mensen, in de zin van toezicht op goed gebruik en controle van naleving van regels, om ze in stand en steeds bedrijfsklaar te houden.

Een algemene conclusie is dat een bos hoger gewaardeerd wordt naarmate het meer in over-

eenstemming is met het oerbeeld dat mensen van bos hebben, "getemperd" door een goed beheer; dus dat aanleg, inrichting en beheer van bos niet los van elkaar gezien kunnen worden in de beleving van mensen.

Literatuur

Albers P.L.W. Gebruik van kleine bossen in Zuid-Holland. Bureau SBW, Wageningen 1992.

Coeterier J.F. en M.B. Schone, De beleving van plattelandswegen. Landinrichting, jrg. 30, nr. 2, maart 1990.

Vink, G. de. Nieuwe doelgroepgerichte benadering voor zonering recreatie-activiteiten. Recreatie en Toerisme, januari 1992.

Voor goede kwaliteit bomen

Boomkwekerij
KRABBENBORG

Siberiëweg 6 - 5975 PJ Sevenum
Telefoon: 04767-2715
Telefax: 04767-3100

Boomkwekerijen
ZUNDERT BV

Meirseweg 45
4881 MJ Zundert
Telefoon 01696-72250
Telefax 01696-75832

**Planten
voor bosaanleg en
landschapsbeplantingen**

Loofhout • Naaldhout • Populieren • Bomen
in plug en volle grond

Voor de modernste teelten - Geworteld in traditie